

УДК 323.327 (417)'2013/014': 323.22 (477.87)
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.41>

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ В УКРАЇНІ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЗАКАРПАТТЯ

Альона Панова

*Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»,
кафедра політології і державного управління,
пл. Народна, 3, 88000, м. Ужгород, Україна*

У статті аналізуються ключові соціально-політичні процеси на Закарпатті після Революції Гідності 2013–2014 років в Україні, що ознаменували значні зміни, які вплинули на розвиток різних регіонів, включаючи й Закарпаття. Одна з найбільш значущих трансформацій пов'язана з реформою децентралізації, яка надала громадам у регіоні додаткові можливості для сталого розвитку. Ця реформа дозволила місцевим громадам отримати більше повноважень та ресурсів для вирішення локальних питань, що сприяло підвищенню ефективності управління на місцевому рівні.

Загальною метою статті є аналіз впливу соціально-політичних процесів після Революції Гідності в Україні на регіональний розвиток Закарпаття. Доведено, що в Закарпатській області, як і в інших регіонах, децентралізація сприяла формуванню об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що дозволило більш ефективно розподіляти ресурси та реалізовувати місцеві ініціативи. Це, в свою чергу, позитивно вплинуло на розвиток інфраструктури, покращення якості надання публічних послуг та залучення інвестицій у регіон.

Авторка акцентує увагу на тому, що після Революції Гідності відбулося зростання громадянської активності та формування реального громадянського суспільства. Це проявилось у збільшенні кількості громадських організацій та ініціатив, які активно впливали на процеси прийняття рішень на місцевому рівні. На Закарпатті це також сприяло розвитку місцевих ініціатив, спрямованих на вирішення соціальних та економічних проблем регіону. Підкреслено, що Революція Гідності також вплинула на політичну культуру суспільства, сприяючи переосмисленню правових цінностей та формуванню правової культури демократичного суспільства.

У підсумку констатується, що соціально-політичні процеси після Революції Гідності мали значний вплив на регіональний розвиток Закарпаття, сприяючи децентралізації, активізації громадянського суспільства та покращенню місцевого самоврядування.

Ключові слова: соціально-політичний розвиток, регіональний розвиток, Революція Гідності, громадянське суспільство, децентралізація.

Постановка проблеми. Революція Гідності 2013–2014 років залишила помітний слід у політичному, соціальному та культурному житті всієї України, зокрема й такого її регіону як Закарпаття. І це незважаючи на те, що регіон традиційно мав свої особливості через багатокультурність та багатонаціональний склад населення, географічне розташування й історичні зв'язки з Європою. Однак загальнодержавні тенденції розвитку і кризи так само призвели до суспільної реакції на зміни політичної та євроінтеграційної орієнтації еліти. Тому події тогочасного Майдану також знайшли тут широкий відгук і вплинули на постреволюційні явища та процеси, які не достатньо вивчені у змісті політичної науки. Відтак визріває потреба дослідити їх і дати політологічні оцінку тенденціям розвитку регіону, що прослідувало після цих знакових подій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам впливу соціально-політичних процесів після Революції Гідності в Україні на регіональний розвиток Закарпаття

приділялось не достатньо уваги з боку науковців. Більше, звичайно, цей період вивчався в загальнодержавному контексті. Разом із тим, ще не всі фактологічні матеріали введено в науковий обіг. Однак, можна констатувати, що згадуваний період охоплений аналізом вчених під різним кутом зору. Так, наприклад, відомий український дослідник електоральних процесів Ю. Остапець, також вивчав і їх регіональний спектр [4-7]. Питання змісту й характеру децентралізації на Закарпатті вивчали В. Бедзір [1], А. Панов [8], М. Токар [12]. Цінним матеріалом для розуміння соціально-політичних процесів є й мемуаристика про період Революції Гідності [10-11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У політичній регіоналістиці, як складовій політичних наук, соціально-політичні процеси в найзахіднішому українському регіоні досліджуються епізодично. Якщо партійні й електоральні дослідження регіонального простору вже системно вивчаються останніми роками, то політичні інститути і процеси на Закарпатті – ні. Тому ми намагаємося акцентувати увагу на регіональних особливостях динаміки соціально-політичних подій та їх наслідків, аналізувати впливи внутрішніх і зовнішніх чинників на політичне життя регіону.

Формування цілей статті. Тому й у центрі уваги даної статті, а звідси й мети, постає аналіз впливу соціально-політичних процесів після Революції Гідності в Україні на регіональний, передусім політичний, розвиток Закарпаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні процеси в Україні на початку XXI століття не відзначалися стабільністю. Складні й кризові роки в останній період президентства Л. Кучми й монополізація владної вертикалі партією «об'єднаних соціал-демократів» – СДПУ(о) в Україні загострили й так не прості відносини влади й опозиції, а також посилили суспільну конфронтацію з громадськими активістами і вільнодумними журналістами. Такі тенденції були відчутними і на регіональному рівні [9, с. 4-6]. Такі процеси передували «Помаранчевому Майдану» (2004–2005 рр.), але фактично повторилися і в період відмови Президентом України В. Януковичем від євроінтеграційного курсу, коли партійно-політичну монополію в Україні тримала Партія регіонів та масовому спротиву цим діям з боку українського суспільства (2013–2014 рр.).

Однак слід сказати, що на відміну від центральних і західних регіонів України, протестний рух на Закарпатті був менш масовим, хоча місцеві активісти дієво підтримували київський Майдан. Незважаючи на це, у найбільших містах регіону – Ужгороді, Мукачеві, Хусті, Берегові та інших проходили мітинги, протестні автопробіги, студентські страйки та акції солідарності з протестувальниками по всій країні. Особливу роль у ті дні відіграли студенти Ужгородського національного університету та місцеві представники громадянського суспільства (Ю. Світлик, Ю. Дуб та ін.). Так, зокрема, в головному місті області з листопада 2013 року регулярно збиралися акції протесту, які переросли в «Ужгородський Майдан» [10]. Після силового розгону Євромайдану в Києві в ніч на 30 листопада, ужгородські активісти організували численні марші, пікети Закарпатської обласної адміністрації та мітинги. Також відбувалися демонстрації й пікети в інших містах Закарпаття, а активісти створювали волонтерські осередки для допомоги Майдану [11].

Як результат такого громадського тиску місцевої громади в лютому 2014 року в Закарпатській обласній адміністрації було змінено й керівництво. Тодішній очільник Олександр Ледида (представник Партії регіонів) втратив посаду. Він подав у відставку, а в облادміністрації відбулися кадрові зміни, позбулися владного впливу й інші фігури тогочасного регіонального політикуму. Новим очільником Закарпаття в 2014 році був призначений Валерій Лунченко [7, с. 98].

Звичайно, що Революція Гідності хоч і дала поштовх певним змінам і модернізаційним процесам на Закарпатті, але не вирішила всіх проблем регіону. Відтак пріоритет постреволюційного розвитку Закарпатської області був спрямований на відновлення довіри до влади з боку місцевої громади. Хоча після перемоги Майдану регіон зіткнувся з новими викликами, зокрема економічними та політичними. Так, зокрема, політичні зміни торкалися формування нової місцевої влади за рахунок рекрутства з середовища представників громадянського суспільства, а також відповідного зростання впливу громадських активістів. Відчутною стала й зміна партійно-політичного ландшафту, що відобразилася на послабленні Партії регіонів та зміцненні проєвропейських політичних сил. У політичному середовищі області почали активізовуватися нові сили, зокрема представники проєвропейських партій та громадських рухів (напр., «Блок Петра Порошенка» (згодом «Європейська солідарність»), «Народний фронт», «Батьківщина», які здобули значну підтримку на місцевих виборах) [6, с. 425-426].

І, врешті, важливим політичним трансформаційним процесом стала децентралізація, яка дозволила громадам отримати більше повноважень на участь і прийняття рішень у актуальних питаннях місцевого значення. Ці зміни сприяли оновленню політичної еліти Закарпаття та впровадженню реформ, спрямованих на покращення життя населення області, а отже й відновленню іміджу владних інституцій.

Серед економічних викликів і нововведень, як прикордонний регіон, Закарпаття зіткнулося з низкою як позитивних, так і негативних наслідків. До перших із них можна віднести отримання нових можливостей через безвізовий режим із Європейським Союзом (2017 р.), що проявилось з можливостями закарпатських громад активніше взаємодіяти з європейськими партнерами, а також відродження масового волонтерського руху й підприємницької ініціативи, які допомогли регіону адаптуватися до складних умов розвитку. Загалом, закарпатці активно долучилися до допомоги військовим під час анексії Криму і війни на Донбасі, а на території області масово почали виникати численні волонтерські центри та організації. Водночас волонтерський рух набув не лише колективних, а й індивідуальних форм. Було створено численні ініціативи для збору коштів, забезпечення військових амуніцією, медикаментами та транспортом. Тому, серед ключових аспектів можна виділити формування добровільних батальйонів із закарпатців, створення волонтерських організацій, які надавали допомогу військовим і переселенцям, активне залучення місцевого населення до різноманітних патріотичних ініціатив. Саме після Майдану на Закарпатті значно посилювався вплив на соціально-політичні процеси громадських активістів і громадських організацій [12, с. 86-88]. Так, зокрема, активізувалося завдяки цьому створення різноманітних громадських проєктів, спрямованих на покращення інфраструктури, освіти та культури в регіоні, ожили студентські спільноти, які почали масово брати участь у міжнародних програмах та соціальних проєктах, посилювалися розслідування щодо корупційних схем у місцевих органах влади. Активісти збирали гуманітарну допомогу для військових, організовували медичні, юридичні та соціальні проєкти. Популярними стали й ініціативи щодо захисту Карпат від вирубки лісів, боротьби зі смітцевою кризою та збереження чистоти річок.

Відбулися також позитивні зміни й у культурному та громадському житті, посилювався рух за збереження української культури, мови і традицій, розпочалася нова хвиля декомунізації та деросіянізації. Внаслідок цього розпочався процес перейменування назв вулиць, площ та демонтовано пам'ятники радянської доби. Активізувався громадський контроль за діями влади (відстежувалась діяльність чиновників, проводились антикорупційні розслідування та ініціювалися публічні дискусії). Журналісти та активісти стали частіше викривати

корупційні схеми в митній службі, місцевому самоврядуванні та правоохоронних органах. Посилився контроль і за бюджетними витратами, адже завдяки децентралізації громади отримали більше фінансів, що стимулювало місцевих активістів контролювати розподіл коштів. І все це відбувалося на фоні подальших загроз, що виникали після анексії Криму й початку російсько-української війни на Сході нашої країни [13, с. 172-173].

Поруч із зовнішніми загрозами негативний шлейф у соціально-політичному житті накладали внутрішні проблеми. Зокрема питання корупції, контрабанди й тіньової економіки залишилися актуальними та невирішеними, що й складало найбільший тягар негативних тенденцій розвитку регіону в цей час. Маючи традиційний прикордонний статус, було розуміло, що міграція визначає і економічну політику регіону. Регіон традиційно мав проблему незаконного переміщення товарів через кордон, і після Майдану боротьба з контрабандою стала одним із головних викликів, що послужило й підсиленням контролю з боку державних інституцій України за цим різноманітними засобами [3].

На нашу думку, після Революції Гідності на його економіку вплинули декілька ключових факторів: 1) завдяки безвізовому режиму з ЄС збільшився потік трудових мігрантів, що позначилося як на ринку праці, так і на місцевих підприємствах; 2) завдяки процесу децентралізації громади отримали більше фінансових ресурсів для місцевого розвитку; 3) через корупційні ризики, зростання контрабанди і тіньової економіки гальмувалися інноваційні процеси; 4) завдяки пропаганді відкритого інвестиційного клімату відкрилися нові можливості для співпраці з європейськими партнерами, що дало поштовх розвитку малого та середнього бізнесу.

Це вплинуло на те, що в пріоритет почали висуватися інфраструктурні проекти, через які місцеві ініціативи спрямовували зусилля на розвиток транспортної інфраструктури, освітніх закладів та медичних установ. А створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) дозволило активістам позитивно впливати на сталий розвиток своїх населених пунктів. Тому чи не найуспішніші зміни відбулися під час здійснення реформи децентралізації. У Закарпатській області були й свої особливості. Зокрема, поетапність її перебігу можна прослідкувати за:

1) специфікою формування територіальних громад (станом на 2020 рік у Закарпатській області було утворено 47 територіальних громад (ТГ), які розпочали свою діяльність після місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. Загалом в регіоні було сформовано 64 територіальні громади, які об'єднують 605 населених пунктів) [8];

2) зміною адміністративно-територіального устрою в напрямку нового районування (в області створили 6 районів: Берегівський, Мукачівський, Рахівський, Тячівський, Ужгородський та Хустський) [8];

3) різною ритмічністю в ході децентралізації (на початкових етапах реформи Закарпатська область відставала у впровадженні децентралізації [1], займаючи останні позиції в рейтингу регіонів за темпами формування спроможних громад, однак із часом процес активізувався, і більшість громад успішно перейшли до нової системи управління);

4) загалом успішними результатами в сталому розвитку мегагромад (децентралізація надала громадам можливість самостійно управляти ресурсами та планувати розвиток територій (напр., Іршавська територіальна громада об'єднує 20 населених пунктів і активно реалізує проекти з розвитку інфраструктури та покращення якості життя місцевого населення).

Зауважимо, що Закарпаття – це багатокультурний регіон із багатонаціональним складом населення, що вплинуло й на культурні процеси після Майдану. Принаймні у світли антиукраїнської політики російської федерації в напрямку поширення ідеології «руського

міра» відбулося зміцнення української ідентичності через активізацію заходів із популяризації української мови, традицій та культури, активізацію патріотичних і просвітницьких ініціатив, зростання кількості фестивалів, мистецьких заходів, що пропагували українські традиції. Підвищився також рівень використання української мови в державних установах, освіті та медіа, серед молоді та громадських організацій зросла підтримка проукраїнських ідей, що впливало й на етнічну політику регіону. Зростання кількості україномовного контенту та заходів сприяло розвитку національної ідентичності. А ухвалення мовного закону та реформи освіти (Закон «Про освіту» 2017 р.) викликали дискусії серед національних меншин, особливо угорської громади [5]. Ця реформа і мовна політика викликали певну напругу, але водночас тривали переговори щодо збереження культурної спадщини, з'явилися ініціативи, спрямовані на вивчення та популяризацію історії регіону, особливо в контексті боротьби за незалежність України.

Водночас, факт співіснування різних етнічних груп змусив угорські, румунські, словацькі та інші громади адаптуватися до змін (як це вже було неодноразово впродовж ХХ ст. [14]), хоча інколи виникали суперечності щодо мовної політики та прав національних меншин (особливо про це заявляє угорська етнічна спільнота й офіційна угорська влада). Також слід визнати, що завдяки європейській інтеграції, через вигідне географічне розташування, регіон посилив зв'язки з ЄС у культурній та освітній сферах, активніше взаємодіяв із сусідніми країнами (Угорщина, Словаччина, Румунія) через програми транскордонного співробітництва.

Регіональні особливості торкнулися й електоральних процесів. Фахівці вказують, що такі зміни на Закарпатті «обумовлені такими основними чинниками: географічним розташуванням області; історичними традиціями; соціально-демографічними характеристиками електорату; етнополітичними чинниками; специфікою формування та відносною слабкістю регіональної політичної еліти; особливостями становлення та розбудови партійної структури краю» [6, с. 450]. Водночас, вже після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну партійна розбудова паралізувалася й на перше місце вийшли економічні чинники українського спротиву [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, Революція Гідності дала поштовх значним соціально-політичним змінам у Закарпатській області, які відчутні й досі. Колишні представники Партії регіонів, які домінували в регіоні до цього часу, втратили свої позиції. На їх місце прийшли нові політичні сили та діячі, які підтримували європейський курс розвитку України. Політичні перетворення, економічний розвиток, активізація волонтерського руху та зміни в культурному житті стали визначальними в сучасному стані регіону. Попри виклики, Закарпаття залишився одним із ключових регіонів України на шляху до європейської інтеграції та суспільних реформ, а в умовах широкомасштабної агресії – важливим тиловим пунктом для підтримки населення та українських військових.

Революція Гідності дала поштовх і для культурницького прогресу, зокрема в розвитку української мови та культури на Закарпатті, але водночас актуалізувала нові виклики перед етнічними спільнотами. Попри певні суперечності, регіон зберігає баланс між своєю етнічною різноманітністю та загальнонаціональними процесами.

Також помітно після Революції Гідності на Закарпатті активізувалася діяльність місцевих активістів, які почали впливати на владу, боротися з корупцією та ініціювати суспільні зміни. Завдяки цьому фактично Революція Гідності дала потужний імпульс розвитку громадянського суспільства в регіоні. Місцеві активісти почали відігравати важливу роль у контролі за владою, в боротьбі з корупцією та реалізації суспільно корисних

ініціатив, що позитивно впливає на розвиток регіону. А реформа децентралізації в Україні, розпочата у 2014 році, мала на меті передати повноваження та ресурси від центральних органів влади до місцевих громад, забезпечуючи їм більшу автономію та можливості для розвитку. І хоча у Закарпатській області цей процес відбувався поступово, з урахуванням специфіки регіону, а також із певними труднощами, зрештою громади отримали більше повноважень та ресурсів для власного розвитку. Це створило передумови для підвищення ефективності місцевого самоврядування та покращення якості життя населення регіону, а соціально-політичне становище стабілізувалося.

Згадані тенденції потребують додаткових досліджень, зокрема в контексті впливу на них з 2022 року наслідків широкомасштабної агресії росії проти України.

Список використаної літератури

1. Бедзір В. Децентралізація по-закарпатському: загальмований початок. *Урядовий кур'єр*. 2019. 20 грудня. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/decentralizaciya-po-zakarpatskomu-zagalmovanij-ros/> (дата звернення 23.03.2025).
2. Бойко Я. М., Чубарь О. Г., Гапак Н. М. Вплив війни на економічний потенціал територіальних громад Закарпатської області: емпіричні дослідження та експертні висновки. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія: Економіка*. 2023. Випуск 2 (62). С. 45–53.
3. Боротьба з контрабандою на Закарпатті. *М-Студіо*. 2017. 20 квітня. URL: <http://m-studio.net.ua/borotba-z-kontrabandoju-na-zakarpatt%D1%96/> (дата звернення 23.03.2025).
4. Остапець Ю., Токар М. Закарпаття через призму політичних виборів: Серія «Studia Regionalistica» / № 2. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009. 408 с.
5. Остапець Ю.О. Електоральна поведінка та представництво в органах влади угорської громади Закарпаття. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип.113. С. 392-397. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_113_99/ (дата звернення 23.03.2025).
6. Остапець Ю., Шелемба М., Дудінський В. Електоральні процеси на Закарпатті (1991–2020). *Політичні інститути та процеси в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія* / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бортніков, В. Бурдяк, М. Готра, В. Дудінський, І. Дудінська, М. Зан, Н. Кононенко, А. Круглашов, В. Лебедюк, Ю. Остапець, М. Палінчак, Н. Ротар, Н. Сабадаш, Д. Стебляк, І. Тодоров, М. Токар, Т. Федорчак, К. Червеняк, М. Шелемба]; Каф. політ. і держупр.; Каф. соціології та соц. роб.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. С. 409-458.
7. Остапець Ю.О. Особливості формування та еволюції партійної структури Закарпатської області (1991 – 2015 рр.). *Грані*. 2016. № 7 (135). С. 96-102.
8. Панов А.В. Закарпатський контекст адміністративно-територіальної реформи в Україні 2020 р. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/46.pdf> (дата звернення 23.03.2025).
9. Пащенко В. Закарпатський вибір: Політичний розвиток області 1989–2006 рр. через призму електоральної соціології. Ужгород, 2008. 86 с.
10. Пилипко М., Гостюк Р. «Накал був високим, але відбувалося все мирно»: як проходили мітинги в Ужгороді під час Революції Гідності. *Суспільне. Ужгород*. URL: <https://suspilne.media/uzhhorod/953523-nakal-buv-visokim-ale-projslo-vse-mirno-sporogadi-ucasnika-revolucii-gidnosti-sergia-denisenka-pro-mitingi-v-uzgorodi/> (дата звернення 23.03.2025).
11. Русин М., Шух Д. 10 років після Революції Гідності: спогади ужгородців, які брали участь у Майдані. *Суспільне. Ужгород*. URL: <https://suspilne.media/uzhhorod/688886-10-rokiv-pisla-revolucii-gidnosti-sporogadi-uzgorodciv-aki-brali-ucast-u-majdani/> (дата звернення 23.03.2025).

12. Токар М. Актуальність партнерства громад і неурядових організацій у наданні соціальних послуг під час повоєнної відбудови України. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (26 листопада 2024 р., м. Ніжин)* / За заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 86-89.
13. Токар М. Сучасні загрози регіоналізму для Західної України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2015. Випуск 1 (18): Матеріали міжнародної наукової конференції «Політичні кризи в державах і регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у XX – на початку XXI століття». Ужгород, 2015. С. 172–174.
14. Tokar M. Socio-political passport of Zakarpattia (Ukraine): a brief history of the region's survival in Central Europe, *Journal of Geography, Politics and Society*, 2022. 12(3), 1–13.

INFLUENCE OF SOCIO-POLITICAL PROCESSES AFTER THE REVOLUTION OF DIGNITY IN UKRAINE ON THE REGIONAL DEVELOPMENT OF ZAKARPATTIA

Alona Panova

*State University "Uzhhorod National University",
Department of Political Science and Public Administration,
Narodna Square, 3, 88000, Uzhhorod, Ukraine*

The article analyzes key socio-political processes in Zakarpattia after the Revolution of Dignity of 2013–2014 in Ukraine, which marked significant changes that affected the development of various regions, including Zakarpattia. One of the most significant transformations is associated with the decentralization reform, which provided communities in the region with additional opportunities for sustainable development. This reform allowed local communities to receive more powers and resources to resolve local issues, which contributed to increasing the efficiency of governance at the local level.

The general goal of the article is to analyze the impact of socio-political processes after the Revolution of Dignity in Ukraine on the regional development of Zakarpattia. It is shown that in the Transcarpathian region, as in other regions, decentralization contributed to the formation of united territorial communities, which allowed for more effective allocation of resources and implementation of local initiatives. This, in turn, had a positive impact on the development of infrastructure, improvement of the quality of public services, and attraction of investments in the region.

The author emphasizes that after the Revolution of Dignity, there was an increase in civic activism and the formation of a real civil society. This was manifested in an increase in the number of public organizations and initiatives that actively influenced decision-making processes at the local level. In Zakarpattia, this also contributed to the development of local initiatives aimed at solving the social and economic problems of the region. It is emphasized that the Revolution of Dignity also influenced the political culture of society, contributing to the rethinking of legal values and the formation of the legal culture of a democratic society.

In conclusion, it is stated that the socio-political processes after the Revolution of Dignity had a significant impact on the regional development of Zakarpattia, contributing to decentralization, activation of civil society and improvement of local self-government.

Key words: socio-political development, regional development, Revolution of Dignity, civil society, decentralization.